

שורדי השואה במפגש עם תלמידים*

היבטים היסטוריים ופדגוגיים

מיועד לחטיבה העליונה

הדברים המובאים להלן נועדו קודם כל למורים ולמחנכים הבוחרים להפגיש את תלמידיהם עם שורדי השואה. בה בעת מכוונים הדברים גם לעדים המתכוננים למפגש כזה. במפגשים מסוג זה מתעוררות סוגיות אחדות שמן הראוי לתת עליהן את הדעת, ועליהן יורחבו הדברים בהמשך.

על המושג "ניצול השואה"

בכותרת הרשימה נבחר המונח "שורד השואה" במקום המונח המקובל "ניצול השואה". השפה העברית מבטאת את ההישרדות של בני האדם בשואה בלשון סבילה. בשפות אחרות נעשה שימוש במונח המבטא עמדה פעילה, כמו Survivor באנגלית ו-Sobreviviente בספרדית. חשוב להבחין בין שני סוגים של הישרדות בשואה: ניצול הוא מי שמישהו הציל אותו, בעוד ששורד הוא מי שבעצם היאחזותו בחיים לחם בכל מאודו על הישרדותו בתנאים הלא אנושיים שהתקיימו בשואה. לפי האבחנה המוצעת כאן, כל ניצול הוא גם שורד, אך לא בהכרח כל שורד הוא גם ניצול. המכנה המשותף לשני המצבים הללו, ההישרדות וההצלה, הוא בין היתר כוח הרצון לחיות, כושר הסתגלות ועמידה וגם צירוף מקרים, אמונה ומזל.

בשל השוני המוחלט הקיים בין מה שהיה שם וכאן, אז ועתה, יש קושי לא מבוטל בהבנת המצבים והתנאים שבהם חיו היהודים בגטאות, במחנות ריכוז וכפייה ובמחבואים שונים. מכאן מתבקשת התייחסות לעניינים אחדים כשמתכוננים למפגש בין מי ששרד בשואה לבין תלמידים.

מטרות המפגש

התייחסות למטרות אפשריות של מפגש בין השורד לבין התלמידים, שרובם הגדול רחוק בשנים מן התקופה ואירועיה ומוראותיה, יכולה לסייע רבות בהתכוננות נכונה לקראת הפגישה. נציין כמה מטרות:

- לעורר עניין בנושא השואה, לקרב אליו תלמידים.

- להמחיש מצבים שקשה להאמין שקרו באמת. העד המספר מביא את סיפורו האישי ובכך נותן לו אמינות. עם זאת יש לבחור בגישה סלקטיבית ולהתאים את המסופר לקבוצת הגיל ולהתפתחות הרגשית של התלמידים.
- לחזק אצל התלמידים הוקרה והערכה של התנהגויות אנושיות חיוביות ולגנות מעשים הפוגעים באחר, בגוף ובנפש.
- להביא להזדהות של ילדים ונוער עם דמויות חיוביות ולפתח יחס של אמפתיה עם מאבקם של היהודים על ההשרדות.
- להביא את התלמידים להערכה של מה שקיים בהווה, בביתם ובסביבתם, כאנטייתזה לחסך שמתגלה בסיפור קורותיהם של שורדי השואה.
- להוסיף מימד ריגושי-אישי ללימוד העובדות ההיסטוריות.
- לציין ולהבליט את מאבקם של יחידים להשרדות, כפי שהוא בא לידי ביטוי בהסתגלות לתנאי החיים הקשים, תוך עזרה הדדית ושמירה על ערכים אנושיים.
- להביא בפני הדור הצעיר סיפור אישי ממקור ראשון, בתקווה שיהיו נושאי העדות והזיכרון בעתיד, וגם כסכר בפני תופעות של הכחשת השואה. הסיפור האישי של השורדים הוא עדות המסייעת לתלמידים להבין שמדובר בתיאורים אמיתיים. כך מתקשר לימוד ההיסטוריה כמכלול גם לחייו של היחיד.

לקראת המפגש

עולה עתה השאלה בעניין מידת הספונטניות של מפגש כזה: האם צריך להתכונן לקראתו או אפשר לתת לו להתרחש ללא הכנה כלשהי? נראה שהצגת שיקול דעת בעניין יבהיר את חשיבות ההכנה לקראת מפגש כזה.

שלושה הם משתתפי המפגש: המורה, השורד, התלמידים.

המורה

המורה הוא דמות מפתח בהכנת המפגש. המורה חייב לברר עם עצמו עד כמה הוא מסוגל להתמודד עם הסיפור והתכנים שמביא השורד. הבדיקה צריכה להתייחס גם למידת הידע שבידיו בנושא הרחב שעולה במפגש זה, וגם לצד הרגשי של המסופר.

פגישה מקדימה בין המורה לבין השורד חשובה ואף הכרחית לקראת המפגש עם התלמידים. השיחה תאפשר למורה להכיר בקווים כלליים את סיפורו של השורד, וגם לסייע לשורד להתמקד באירועים ובפרטי הסיפור ההולמים את קבוצת התלמידים שעמם ייפגש. שיחה כזו היא ראשיתה של יצירת האווירה הנינוחה החיונית למפגש שיבוא, לתחושה של קבלה ולהערכת חשיבות תרומתו לתלמידים. בשיחה כזו יש גם מרכיב של ייעוץ הדדי – השורד מספר את סיפורו וחוויותיו והמורה מתאר את תלמידיו. כך בונים שניהם יחד תשתית למפגש משמעותי והולם.

השורד

השורד נמצא בעת המפגש בסיטואציה טעונה רגשית. במידה מסוימת הוא חי מחדש את הטראומה של חוויות גורליות קשות. עצם העובדה שהוא מוכן לעמוד בפני כיתה היא עדות להתגברות על דילמה קשה: הדילמה שבין הצורך בשתיקה לבין המחויבות לספר. הצורך בשתיקה מקורו במצבור מנגנוני ההגנה שהופעלו אצל השורד באופן לא מודע, בשל הטראומה המתמשכת שעבר בשואה. המחויבות לספר נובעת מתוך חוב מוסרי ורגשי כלפי אלה שלא שרדו בעצמם. ניתן להניח שלמרחק הזמן יש השפעה על עוצמת הרגשות שיבואו לידי ביטוי במפגש. עם זאת יש להביא בחשבון הבדלים אינדיווידואליים במידת השליטה על הרגשות בין אנשים שונים.

גם כאשר נקבעים מראש מסגרת הזמן למפגש, ובמידה מסוימת גם התכנים של הסיפור האישי, לא ניתן להבטיח שהשורד לא יחרוג מן המסגרת הסיפורית שסוכמה בינו לבין המורה. לעתים קרובות קורה שבשטף דיבורו נסחף השורד ומה שסוכם נשכח ממנו. במקרה זה על המורה לגלות הבנה למצב שנוצר ולפעול בטקט רב להכוונת השיחה למסלול הרצוי.

בסיפור האישי מופיעים מונחים הקשורים בשואה – גטו, טלאי צהוב, יודנראט, מחנה ריכוז, אקציה, פרטיזן ועוד. אם המונחים אינם ידועים או אינם בהירים במידה מספקת לשומעים יהיה צורך להסבירם, שכן בלעדיהם יהיה הסיפור חסר. הדבר חשוב במיוחד בגילאים צעירים יותר.

בעיה אחרת שיכולה להתעורר נוגעת לשאלות אישיות אינטימיות המופנות לשורד, שלעתים מתקשה להשיב עליהן. למשל: מה קרה לבני משפחתך? האם אתה מסוגל להיות מאושר? האם יש לך רגש אשמה על כי שרדת? כיצד השפיעה העובדה שהנך שורד על ילדיך? מדוע לא התגוננתם? ועוד ועוד. השורד צריך לקבל כל שאלה כלגיטימית, ובה בעת להרשות לעצמו לא לתת תשובה על השאלות הקשות והמכאיבות ביותר. אין צורך להסתיר את הקושי, שכן גם הוא חלק מן המכלול.

גם לשורד לבטים לא מעטים: כמה אמת לספר, מה לא לספר, האם לרדת לפרטים, כמה זמן לדבר. נושאים אלה כדאי לסכם עם המורה בשיחה המקדימה שהוצעה לעיל.

לעתים מוזמנים לכיתה כמה שורדים יחד. במפגש כזה נהוג להקציב לכל אחד מהם כמה דקות להצגת עצמם ולתיאור קצר של תולדות חייהם. כשמעמידים שורדים זה ליד זה, מביא הדבר להשוואה אצל המאזינים. השוואה כזו, וגם עצם ההקשבה לכמה סיפורים בזה אחר זה, גורמות לבלבול אצל המאזינים ובכך נפגע ערכו הייחודי של כל סיפור וסיפור. הסיפור האישי של כל שורד מתאר חוויות קשות וסבל רב. הסבל הוא עניין פרטי ואישי של כל יחיד ואינו ניתן להשוואה עם שום סבל אחר. נראה שראוי לשקול מחדש את הדרך הזו.

התלמידים

הם הצלע השלישית במפגש. הכנת התלמידים לקראתו היא מרכיב חשוב להפיכתו של המפגש לחוויה משמעותית. חשוב לספר על הזמנת השורד לכיתה (או לבית הספר), ולתת עליו מידע ראשוני. אם יהיו תלמידים שירצו להכין שאלות מראש, כדאי לעודדם לעשות זאת. הקדמה כזאת מונעת הרגשת זרות

ומבוכה בעת המפגש, גם אצל התלמידים וגם אצל השורד. המורה גם יכול להציע לתלמידיו שבעת ההקשבה לסיפור ירשמו שאלות שיופנו אחר כך לשורד. אם יש תלמידים שמבקשים לשאול מראש שאלות בנושא כלשהו ניתן בהחלט לאפשר להם זאת, כמעין פתיחה למפגש כולו. הכנת שאלות כאלה תמנע את חששות התלמידים לשאול ותעודד שאלות ספונטניות בהמשך. את חשיבותו של מהלך מכין כזה ניתן להבהיר בדוגמה: לאחר שאחד השורדים סיים את עדותו בפני תלמידי כיתה ג', ניגש אליו אחד הילדים ואמר לו: רציתי לשאול, אבל פחדתי.

ניתן להכין את התלמידים גם על ידי מתן רקע על המקום שבו היה השורד בשואה. כך יוכל המורה להעביר לשורד מידע על הנושאים שמעניינים את התלמידים במיוחד. מאחר שהטלוויזיה מקרינה פעמים רבות סיפורים קשים ומראות זוועה, ייתכן שבעקבות המפגש יעלו התלמידים שאלות מורבידיות. אם שאלות כאלה תעלנה במפגש עצמו ינסה הניצול לתת להן מענה מתוך סיפורו שלו. עם זאת גם המורה צריך להיות מוכן לצורך לעבד את חוויות התלמידים באופן ההולם את רמת ההתפתחות הרגשית שלהם, ולאזן אותן על ידי הצגה והדגשה של תופעות חיוביות של התמודדותם של אנשים עם המציאות הקשה בעת הכיבוש הנאצי. לדוגמה, פעילותן של תנועות הנוער בשואה בתחומי החברה, החינוך והתרבות.

סיכום

המשתתפים במפגש – השורד, המורה והתלמידים – קשורים זה בזה בסיטואציה של מסירת העדות בסיפור האישי. ההכנה של כל צלע במשולש תביא לאינטראקציה רצויה ולהגשמה מקסימלית של המטרות שנקבעו למפגש.

בחירת התכנים במשותף על ידי המורה והשורד, המבוססת על התעניינות התלמידים וגילם, חשובה ביותר. חוויית המפגש ותכניו תשפיע על יחסו של התלמיד לעדות ששמע ולעד, ואף לנושא השואה בכלל. תפקיד המחנך, בעקבות המפגש ומתוך התכנים שעלו בו, מחייב אותו לשים את הדגש בהתנהגויות אנושיות חיוביות על רקע אירועים קשים שהתרחשו בשואה, ובכך לשמור, למרות הכל, על אמונתו של התלמיד באדם.

* הצעה לפעילות זו מבוססת על מאמרה של בת שבע דגן. במאמר נעשו שינויים על מנת להתאימו לשימוש באינטרנט. בת שבע דגן, ילידת פולין ושורדת אושוויץ, היא פסיכולוגית, מחנכת וסופרת. מקור: דגן בת שבע, **בשביל הזיכרון**, גיליון 34, ביה"ס המרכזי להוראת השואה, יד ושם, ירושלים 1999, עמ' 66 – 68.